

R

«En tur til Sydpolen var ingen match for en brite!»

Konstruksjon av «nasjonalitet» og «maskulinitet» i Jon Ewos *Spillet om Sydpolen* (2011)

Lars Rune Waage

Sammendrag

I lys av jubileet for Amundsens Sydpolsferd i 1911 ble det med barn og unge som målgruppe gitt ut flere tekster som omhandlet norske polarhelter. I lys av dette har jeg valgt å fokusere på hvordan nasjonen og heltefiguren presenteres for en ung leser – og hvilken tilnærming som blir valgt for å treffe den unge leseren. Artikkelen er en lesning av Jon Ewos *Spillet om Sydpolen. Et kappløp dit kartet slutter* (2011) med vekt på hvordan verbaltekst og bilder bygger opp en forestilling om «norskhet» og «nasjon». I lesningen vektlegges hvordan «det norske» settes opp mot «det britiske», og slik bygger kontraster mellom to «nasjonale» væremåter. Postkolonial teori av Homi K. Bhabha og Benedict Anderson trekkes inn for å belyse hvordan «det norske» og «nasjonale» konstrueres i teksten.

Abstract

The 100 year anniversary of Roald Amundsen's (1872–1928) expedition to the South Pole has prompted several titles in Norwegian. In this article, I review Jon Ewo's *Spillet om Sydpolen* (2011) [The Game of Reaching the South Pole] using Homi K. Bhabha's article "DissemiNation: time, narrative, and the margins of the modern nation" (1990) and Benedict Anderson's book *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1983). I investigate how Ewo's text and Bjørn Ousland's illustrations construct a "Norwegian" national identity in opposition to a "British" identity represented by the second man to the South Pole – Robert Falcon Scott (1868–1912).

14. desember 1911 var Roald Amundsen (1872–1928) førstemann på Sydpolen. Dette var en stor personlig bragd for oppdageren selv, men hendelsen har også en betydning for et Norge som nylig hadde blitt selvstendig. Hundre år senere ble jubileet markert ved at daværende statsminister Jens Stoltenberg ble flydd inn til polpunktet og gikk den aller siste distansen inn på ski

(Kristansen 12. desember, 2011). Denne be- dagelige skituren ble iscenesatt fordi dette punktet, mer enn 16 000 kilometer fra Norge, fremdeles er betydningsbærende for en norsk nasjonal og geopolitisk bevissthet.

I årene rundt hundreårsjubileet for sydpolsferden ble det gitt ut en håndfull barnebøker som skildret kappløpet mellom Robert Falcon Scott og Roald Amundsen.

Det er derfor interessant å fortolke en slik tekst i lys av hva som 100 år etterpå trekkes fram som det interessante og essensielle i en slik erobring. Fortellingene om Amundsens og Scotts kappløp mot Sydpolen er en del av en nasjonal bevissthet, og inngår som en nasjonal og kulturbærende fortelling for barn og unge. Hvordan dette stoffet presenteres og legges fram for den unge leseren, blir avgjørende for hvordan leseren på sin måte vil forstå denne historiske hendelsen. Her er det grunn til å legge vekt på hvordan begreper som «nasjon» og «norskhet» presenteres for en ung leser.

| - *Denne maskuline duellen finnes i to lignende oppslag.*

I det følgende skal jeg derfor foreta en nærlesning av Jon Ewos bok *Spillet om Sydpolen. Et kappløp dit kartet slutter* (2011), illustrert av Bjørn Ousland¹. For det første skal det undersøkes hvordan teksten kan forstås som uttrykk for ulike sjangre, altså hvordan verbaltekst og bildetekst utgjør en bestemt form for sammensatt tekst som formidler et faglig innhold (del I). Deretter vil jeg undersøke hvordan nasjonen produseres mellom det Bhabha kaller «det pedagogiske» og «det performative» slik det kommer fram i hans artikkel «Time, Narrative and the Margins of the Modern Nation» (1990), i tillegg skal Benedict Andersons perspektiver på «nasjonen» slik de kommer fram i *Imagined Communities* (1983) også anvendes. Disse to forfatterne vil bidra til å kunne formulere noen av de paradoksene som oppstår idet nasjonen skal representeres. Disse tekstene åpner opp for å lese Ewos tekst som et uttrykk for en arktisk og postkolonial diskurs. Dette vil utgjøre den siste delen (del II).

Del I: Polferder for barn

Tekstens plassering i barnelitteraturlandskapet

Som flere av Ewos prosjekter har også denne teksten en viss hybriditet i seg. Det er flere sjangre som blandes sammen i det som blir en frisk og annerledes tekst om et emne som er gjenfortalt svært mange ganger før. Ved å blande sjangre lager Ewo her en tiltalende form. Det er ikke umiddelbart gitt hvilken sjanger vi har med å gjøre. For det første er det åpenbart at den kan framstå som en bildebok. Her finnes kun tre oppslag som ikke er illustrert (Ewo 2011: 54–55, 60–61, 78–79), og den røffe og grove streken til Bjørn Ousland gjør at bildedimensjonen ofte dominerer ikonoteksten.² Teksten er ellers preget av en nasjonal fargepalett bestående av rødt, hvitt og blått (fig. 1)*.

For det andre kan også de til tider humoristisk karikerte skikkelsene få leseren til å trekke assosiasjonene til tegneseriesjangeren. Her er stilisert humor, tragedie og kappløp.

For det tredje kan teksten også karakteriseres som en fagbok. Enkelte av illustrasjonene har fotografiske forelegg og bokens personer og handlinger dekker faktiske hendelser – men med noen innslag vi må gå ut fra er fiksjonalisert. Tankereferater og replikker har for eksempel ikke noe faktisk forelegg.

Velger en å betrakte *Spillet om Sydpolen* som fagtekst, faller det naturlig å sammenligne den med biografisjangeren: Hele livet til Amundsen er ikke portrettert, men erobringen av Sydpolen står fram som den viktigste hendelsen for ettertiden. Nina Goga skriver om biografisjangeren i barne- og ungdomslitteraturen at det alltid har vært et viktig kriterium at den «skal omhandle gode forbilder, og på at den skal utvikle leserenes

Fig. 1. Diagonale linjer

Fig. 2. Forside

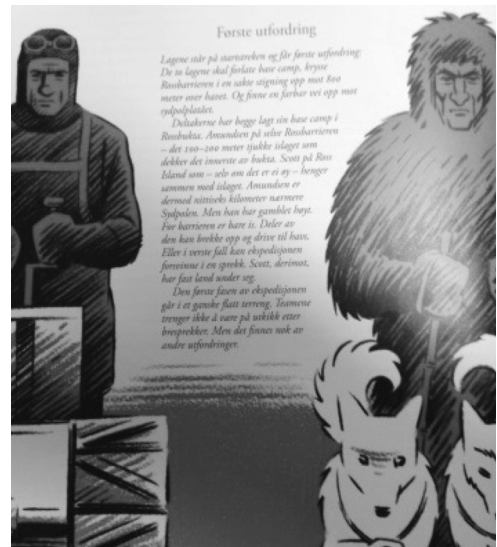

Fig. 3. Duell

Fig. 4. Duell

vurderingsevne ved å få dem til å engasjere seg. De gode forbildene for dagens unge er ofte helter som har våget å motsette seg normer og regler, som har gjort opprør og markert uenighet og selvstendighet» (Goga 2014: 75–76). Slik blir også det at Amundsen kan være hensynsløs og føre Nansen bak lyset når han låner skuta *Fram* en del av det som gjør nasjonalhelten ukonvensjonell og opprørsk.³

For det fjerde – og kanskje mest interessant i denne sjangermiksen – er det at teksten i formen ser ut til å mime spillsjangeren. Her benyttes en spillmetaforikk lånt fra en verden som er kjent for de fleste unge lesere. Spill er i dag en viktig sosial syssel som tar mye av unges tid – og den tilknytningen Ewo lager, gjør at boken kommer tettere på leserens (virtuelle) erfaringsverden – og da kanskje særlig gutter.⁴

Spillmetaforikken eksisterer her på flere plan der den både er med å strukturere tekstens komposisjon samtidig som den også betoner et nasjonalt konkurranseelement. La oss ta det første først: Hvordan ideen om «spill» er en grunnleggende del av komposisjonen:

Boken har flere sammenstillinger av Robert Francis Scott og Roald Amundsen – og flere av dem produserer assosiasjoner til antagonistiske situasjoner der to menn står mot hverandre i et ærerikt oppgjør – som i en duell. I disse oppstillingene repeterer teksten et tidligere populærkulturelt mønster den voksne leseren allerede er godt kjent med: Det velkjente mann-mot-mann-oppgjøret spilles her ut slik mange har sett det i Western-filmer eller i mange James Bond-filmatiseringer – altså scener der «Helten» møter «Den Store Skurken». På bokens forside er et rivaliseringsforhold

mellom Scott og Amundsen dramatisert. De to er plassert med ansiktene mot hverandre for å «psyke hverandre ut» – en standard iscenesettelse i forbindelse med innveiling til boksekamper der de to kamphanene plasseres helt inne i hverandres intimsoner, holder opp hanskeklede knyttnever og kommer med ulike former for verbale utbrudd. Verbalteksten anvender også fraser fra spillverdenen for å styrke tilknytningen til *gamerens* univers. Del 1 kalles for eksempel for «spillmanual» (Ewo 2011: 13) og Robert Falcon Scott omtales i det påfølgende som «spiller nummer 1» med fakta som «energinivå», «klasse», «sterke sider» og «svake sider» (Ewo 2011: 14).

På forsiden (fig. 2) ser vi også hvordan de to mennene utfordrer hverandre, og de kantete ansiktene tilkjenner en ubøyelig maskulinitet der Amundsen framstår som den mest kantete, og der ansikter uten mimikk signaliserer følelseskulde og fasthet overfor motstanderen. Et kompass er plassert mellom dem og et kart over Antarktis er plassert i en horisontal linje mellom øynene deres. Som en blink er selve polpunktet markert med en rød prikk som duellantene må se «gjennom». Denne maskuline duellen finnes i to lignende oppslag (fig. 3) og (fig. 4). Her manipuleres historiske fakta for å produsere dramatik i beretningen. Fiksjonen trumfer fakta idet de to motstanderne avbildes i situasjoner som aldri fant sted i den historiske virkeligheten: I figur 3 står de to motstanderne på samme startstrek – Amundsen med sine trekkhunder og Scott med sine famøse beltekjøretøy. Bildeteksten lyder: «Lagene står på startstreken og får første utfordring» (Ewo 2011: 20). Ewo tar seg altså dikteriske friheter og vektlegger konkurranseelementet gjennom å plassere de to på samme sted og i samme tid, selv om det i realiteten skilte 34 døgn og betydelig geografisk avstand mellom dem.

Den andre delen av spilleelementet går på selve konkurransedelen. I en duell mellom to er det selvsagt bare plass til at den beste kan vinne – og i *Spillet om Sydpolen* er det om å gjøre å komme først. Tidsånden fra 1911 går igjen i 2011, og teksten gjør dermed kappløpet mot polen til et race der to nasjoner konkurrerer. I det følgende ønsker jeg derfor å se hvordan de to heltene posisjoneres i forhold til en nasjonal kontekst som også kommer i berøring med andre spørsmål en kan knytte til teksten. Hvordan forholder Ewo seg til helterollen som vi oppfatter annerledes nå enn tidligere – og relaterer han til den mytiske statusen som har blitt Amundsen og Scott til del i ettertid? Hvordan posisjoneres Amundsen og Scott som representanter for sine respektive nasjoner og hvordan bidrar de til å skape et bilde og inntrykk av denne? For å teoretisere denne delen vil jeg anvende Homi Bhabhas teorier om nasjon og narrasjon og Benedict Andersons tese om «imagined communities». La oss i første omgang se på heltefortellingen.

Helter eller «helter»?

– Amundsen, Scott og Ewo

Jon Ewo skriver inn en del av kildestudiene han gjør i forbindelse med teksten, og slik får leseren noe erfaring med hvordan Ewo er som person og hvilket arbeid som ligger bak produksjonen av teksten. Ewo blir en tydelig tilstedeværende fortellerstemme – som vi for eksempel møter på *Frammuseet* der han snakker med direktøren (Ewo 2011: 55) og i *British Library* der han leser Scotts siste nedtegnelser i dagboken (Ewo 2011: 108–109). Vi møter også en forfatter som ikke er så tøff som de heltene han selv beskriver. Han lar seg blant annet låse inn på et fryselager for å teste ut hvordan han selv reagerer på kulde:

Og så er det noe klaustrofobisk med kulda. Du føler at det aldri liksom kommer til å bli varmt igjen. Det er liksom ingen mulighet til å unnslippe. Og det er en vemmelig tanke. Og den får jeg etter bare noen minutter i et fryserom. Hvordan har da de gamle polfarerne taklet dette? De hadde virkelig ingen mulighet til å komme seg vekk fra sprengkulda (Ewo 2011: 64).

Den selvironiske forfatteren og metafiktive fortelleren mildner mye av den maskuline heltedyrkelsen som blir Amundsen til del. Humoren nyanserer en tekst som bruker mye plass på det alvorset som polferden innebærer: strabasene, kappløpet, livsfarene. Ewo forsøker seg som polarhelt – i fullstendig trygge omgivelser – og faller gjennom i det han fylles av redsel for at den personen som låste ham inn på fryselageret kanskje ikke vil «komme tilbake om noen minutter» (Ewo 2011: 65). Ved at forfatteren posisjonerer seg som en antihelt gir han leseren noe å le av samtidig som det latterlige i Ewos handlemåte får polarhelten til å skinne enda klarere. At Ewo selv er så sterkt til stede styrker etoset i framstillingen, og samtidig blir han en typisk representant for leseren: En som aldri har sett politen med egne øyne, og som har middelmådige skiferdigheter. På den annen side er ikke Amundsens heroisme allstedsnærværende. Selv om leseren forstår at Amundsen er en vinner får vi også dokumentert begge polfarernes svakere sider. Guri Fjeldberg sier i sin anmeldelse av boken:

Både *Sydover* og *Spillet om Sydpolen* inkluderer noen av Scott og Amundsens dårligste avgjørelser. Som når Amundsen avbryter et forhasta forsøk og beordrer retrett der han overlater til hver mann å greie seg sjøl i under 50 minusgrader. De nyeste bøkene er skrevet i tillit til at leserne sjøl er i stand til å

vurdere om dette er en mann verdt å la seg inspirere av eller ikke (Fjeldberg 2011).

På den ene siden har teksten – som fagbok betraktet – noen av sakprosaens krav å forholde seg til, mens på den andre siden er det også slik at Ewo også må tillates å ta noen grep for å levendegjøre de karakterene han skal skildre – men det er fremdeles et åpent spørsmål om ikke Ewo her går langt i å geniforklare Amundsen og avskrive Scott. Den britiske debatten i kjølvannet av Roland Huntfords bok adresserte nettopp spørsmålet om Scotts og Amundsens heltestatus. Om Ewo tok opp dette, kunne han kanskje også nyansert heltebildene noe.

Foreløpig oppsummert kan vi si at Ewos bok presenterer seg som en selvrefleksiv fagbok, men med innslag av fiksjon for å tydeliggjøre et motsetningsforhold mellom Scott og Amundsen. Ewo baserer seg i stor grad på det bildet Roland Huntford tegner i sin bok om de to polfarerne, der Scott levnes liten ære. Hans død i isen ble blant britene til å begynne med ansett som en heroisk død, men med Huntford feies slike forestillinger bort. Han gir oss bildet av en korttenkt, labil marineoffiser – som ikke utmerker seg i noen retning, og der det som driver ham ikke er lysten på oppdagelser, men ønsket om forfremmelser:

Robert Falcon Scott was an orthodox officer; nobody had anything to fear from his ideas. His anxiety was rooted much more in a sense of personal inadequacy and a feeling that even on his own unexceptionable terms as a conformist trying hard to please, he was not well thought of in the Service. Each month the Navy List [of promotions] rubbed him the point with its tale of contemporaries getting on and leaving him behind (Huntford 1979: 112).

Scott avanserer etter hvert, men ikke på grunn av gode personlige egenskaper, ifølge Huntford, men på grunn av gode forbindelser. Det er disse som gjør at han til slutt kan bli ekspedisjonsleder.

Hos Ewo betones altså forskjellene på «norskhet» og «britiskhet» med redundans. Amundsen er bærer av «norske» og egalitære verdier, mens Scott blir antagonistisk tildelt rollen som imperiets mann. Det smøres tykt på med norsk djervhet og britisk imperial arroganse idet Scott taler til sine mannskafer:

Men det var et kappløp – enten han ville det eller ikke. Til mennene sa han det de ville høre: Det var jo borgere av Det britiske imperiet. Hvem kunne danke ut en stormakt? I alle fall ikke en knøl uten manerer fra et lite land som knapt hadde blitt selvstendig. Hadde ikke det britiske laget motorsleder? Og hadde de ikke hundrevis av års erfaring i å overvinne folk som Amundsen? Dette var egentlig en perfekt utfordring. Og en strålende mulighet til å vise Amundsen og verden at Det britiske imperiet tilhørte eliten og herskerslekten. En tur til Sydpolen var ingen match for en brite! Og skulle det utenkelige skje – at Amundsen vant – hadde de virkelig forsøkt. Det var bedre å knekke enn å bøye seg! (Ewo 2011: 28).

Her posisjoneres «britisk» hybris mot en «norsk» underlegenhet, og Scott blir dermed framstilt som en representant for en kultur som hevder seg selv gjennom å dominere andre ikke fullt så «siviliserte» samfunn. Han representerer en dogmatisk imperialisme, og han posisjoneres som en ærekjær fatalist. (Varianter av frasen «Det er bedre å knekke enn å bøye seg» gjentas flere ganger, og dette blir nærmest et mantra i omtalen av Scotts ekspedisjon (Ewo 2011: 26, 28, 33, 74, 90)). På dette punktet skrives det inn en dogmatikk i

Scott-figuren som vanskelig kan sies å ha resonans i faglitteraturen. For ytterligere å øke redundansen i framstillingen av «det norske» versus «det britiske» viser teksten også hvordan den norske spesialiteten «skigåing» praktiseres av britene:

De vasset i løssnø. De sank ned til oppå leggen og av til knærne i løs, løs snø. Ski var det eneste som dugde. Motvillig festet engelskmennene disse plankene på beina. Selv om de egentlig ikke hadde trent særlig på å bruke dem (Ewo 2011: 32).

Ski skal innenfor denne konteksten betraktes som noe spesifikt «norsk», og «britene» kan dermed aldri ta del i skiløpingens mysterier. Deres «britiskhet» står i veien for dette.⁵ Kristin Ørjasæter finner at villmarkstemaet i norske barnebøker ikke nødvendigvis bygger på nasjonalisme:

Due to an almost mythological relationship towards the wild natural world in Norwegian national culture, living in the wilderness has long been a prevalent motif in children's literature. The hardships provided by the sea, mountains, and countryside transform the protagonists into heroic figures. Even today, when most people in Norway live in urban districts, nature seems to be not only a literary setting but also a metaphor that children's literature works by without necessarily fueling a traditional nationalism (Ørjasæter 2013: 48).

Det er godt mulig denne «fuellingen» av det nasjonale ikke er fullt så framtredd lenger, men ser en på *Spillet om Sydpolen* er det klart at naturen her i sterk grad fungerer som en katalysator for en norsk nasjonalisme og selvhevdelse.

Spillet om Sydpolen benytter seg av et verdisystem der «det politisk riktige» ut-

føres av den norske Amundsen og der «det politisk ukorrekte» representeres av Scott. Der den ydmyke Amundsen tidligere har lært av inuitter hvordan en kan kle seg for å holde på varmen, er det for Scott utenkelig å lære noe av andre:

Scott, derimot, tenkte helt annerledes. Han kom fra en supermakt. Og en supermakt akter ikke å la seg kue av natur. Naturen skulle pent rette seg etter hans plan. Når noe gikk galt, så var det enten førets skyld, landskapets skyld, kuldass skyld eller de andres skyld. Men merkelig nok aldri Scotts egen skyld.

En supermakt vil heller ikke lære noe av et urfolk. Britene så på inuittene som barbarer og villmenn. Å lære noe av dem, ville være å bli en villmann selv. Og det kunne altså ikke en offiser i verdens eneste supermakt tenke seg å bli. Hvem ville vel lære noe av primitive stammer som ikke hadde drevet det lenger enn til å overleve på fiske og annen fangst? Slike folk imponerte ikke Scott. Da heller dø (Ewo 2011: 95).

Spillet om Sydpolen postulerer at de to mennene er nasjonale representanter. Det er derfor en kamp mellom kulturer som spilles ut i konkurransen mellom de to, der «det britiske» står for et mektig, men stivnet imperium – som snart skal forsvinne. Stivnet arroganse står mot dynamisk ydmykhet. Jon Ewo blir under et besøk på Frammuseet slått av

hvor stor forskjell det var mellom norsk og britisk måte å tenke på når det gjaldt å overleve i polare strøk [...] Jeg leter etter ofiserenes lugarer eller etter sjefens private rom. Jo da, selvsagt har sjefen lugar. Men det har faktisk alle de andre også. Det er ikke noe skille mellom høy og lav, slik som det var på *Discovery* [søsterskipet, Scotts fartøy, *Terra Nova*]. [...] Men på det norske polarfartøyet har

alle medlemmene like store lugarer. Det er liksom ikke måte på hvor likt de skulle behandles (Ewo 2011: 55).

Inni den egalitære tankegangen som Ewo lar være et tydelig karakteristikum for «det norske», dukker det likevel opp et paradoks der den sosialdemokratiske likheten også har en klart definert grense. Selv om Amundsen bor i et rom som er likt på størrelse med de andre lagmedlemmene, så er han på ingen måte lik sitt reisefølge. Amundsen fører offentligheten og Fridtjof Nansen (*Frams eier*) bak lyset om hva som er ekspedisjonens endelige destinasjon – uten at noen reagerer nevneverdig på dette. Senere «fryser han ut» ekspedisjonsmedlemmet Hjalmar Johansen fordi han våget å kritisere lederskapet hans. I 1913 tar Johansen selvmord, og konflikten med Amundsen kan ha vært en medvirkende årsak – i Ewos tekst omtalt som at Amundsen har blitt kritisert «fordi han behandlet Hjalmar Johansen så kjipt» (Ewo 2011: 96). Likevel er det ikke tvil om at Ewo feirer jubileet med å lage bilder av en stor, nasjonal helt – som i kraft av sin frekkhet vant over Scott og det britiske imperiet. Sett i et slikt perspektiv er det tenkelig at Ewos tekst kan leses som nasjonsbyggende litteratur. Spørsmålet er dermed hvordan denne portretteringen av helten Amundsen blir en del av konstruksjonen av «nasjonen» og begrepet «norskhet»?

Del II: «Norsk» versus «britisk» væremåte?

Konstruksjonen av «det norske» i *Spillet om Sydpolen*

En faktor her er hvordan både nasjonen og Arktis kan betraktes som imaginære geografiske steder. Her (gjen)skapes ulike bilder vi har av «isødet» og «nasjonen». Nå kunne en innvende at dette ikke er spesielt

– at langt de fleste steder i verden oppstår som artefakter for en leser/betrakter som aldri har vært der personlig. Likevel er det noe fascinerende ved arktiske landskaper som vi forstår som tomme, og som i kraft av denne tomheten pirrer fantasien. Dette åpner opp for at forfatteren og leseren selv kan fylle landskapet med sine egne forestillinger og fantasier. Francis Spufford undersøker hvordan det arktiske finnes som et tankemønster både hos forfattere og lesere. Han konstaterer at «that world – at least as we experience it through print – is at times even structured like the world of myth, of legend, of moral tales» (Spufford 1996: 75). I sin artikkel «Skispor i øydemarka. Natur i norske ungdomsbøker på 1930-talet» slår Svein Slettan fast at *natur* er en viktig byggestein når nasjoner skal skapes:

Nasjonsbygginga kan også finne samanheng mellom naturens vilkår og folkets karakter, og sjå folkets evne til å klare seg i naturen som eit mål på nasjonens styrke. Endeleg kan naturen – både den heimslege og den framande – vere ein viktig tumleplass for nasjonale heltar, gjennom kraftprøver og erobringstokt. Slik blir natur i nasjonal samanheng både fysiske omgjevnader og mytisk felt, ein spegel for nasjonens forståing av seg sjølv (Slettan 2010: 338).

Slettans metaforiske argument omkring «spegel» kan også utvides til å tenke på Spuffords argument om isødet som en verden bestående av skrift. Det er altså mulig å forestille seg dette kalde kontinentet som et hvitt, blankt ark, et tomrom der beretningen om «det norske» kan skrives inn. Det er dermed et spørsmål om ikke den ville, farlige naturen er et utgangspunkt for en polfarer og en forteller som søker å «temme» denne villmarken, og å gjøre farlig «natur» om til begripelig og temmet «nasjonal kultur»?

Kristin Ørjasæter argumenterer i artikkelen «Wild Nature Revisited: Negotiations of the National Self-Imagination» for at disse heroiske fortellingene også i dag inspirerer unge gutter og menn:

In 1888, Fridtjof Nansen crossed Greenland by ski, and in 1893 led an expedition across the North Pole. Roald Amundsen reached the South Pole in 1911. Both became national icons. They survived in harsh conditions against the odds, demonstrating strength and daring, and were “real” men that became masculine ideals for a long time to come. In postmodern Norway, life in the wilderness has become a boy’s dream. Survival literature has become a genre of its own, with many young men keen to test their endurance and strength by repeating the long ski walks that made Nansen and Amundsen famous; [...] (Ørjasæter 2013: 44).

Som den unge leseren relater seg til helten, relaterer helten seg til en nasjonal natur som gir anledning til å vise karakterfasthet og styrke. I en norsk kontekst har koblingen mellom menneske (mest mann) og natur eksistert lenge – og «oppdagerne» Amundsen og Nansen har etter hvert fått svært mange biografier – noe både styrker deres posisjon i offentligheten samtidig som det understreker deres nasjonale betydning.

«Nasjonen» som pedagogisk og performativt prosjekt

Homi K. Bhabhas påstand er at nasjonen bare kan representeres gjennom ulike former for metaforiske forskyvninger – som aldri kan påstås å være sammenfallende med «nasjonen» som sådan – og det er dette han diskuterer i artikkelen «DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation»: Et hovedpoeng er de vanskelighetene som oppstår i

forholdet mellom nasjon og representasjon. Den består av multiple uttrykk distribuert både temporalt og spatialt:

What I am attempting to formulate in this essay are the complex strategies of cultural identification and discursive address that function in the name of "the people" or "the nation" and make them the immanent subjects and objects of a range of social and literary narratives [Bhabha 1990: 292].

Avgjørende i denne sammenhengen er det hvordan en med Bhabha kan si at nasjonen blir representert i Ewos og Ouslands tekst: Hvordan oppstår nasjonen i teksten, og hvilke narrativer er det den representeres gjennom?

For Bhabha er det et premiss at nasjonen ikke er noen stabil og essensiell størrelse, tvert imot ser han den som i en grensetilstand som ikke kan fanges i tid og rom. Den er både fortid og nåtid og dens romlighet synes vanskelig å definere:

Deprived of the unmediated visibility of historicism [...] the nation turns from being the symbol of modernity into becoming the symptom of an ethnography of the 'contemporary' within culture. Such a shift in perspective emerges from an acknowledgement of the nation's interrupted address, articulated in the tension signifying the people as an *a priori* historical presence, a pedagogical object; and the people constructed in the performance of narrative, its enunciatory "present" marked in the repetition and pulsation of the national sign [Bhabha 1990: 299].

Slik oppstår det med Bhabha en spenning i forståelsen av «nasjonen» som noe som eksisterer forut for historien (det pedagogiske objektet), og en gruppe mennesker som eksisterer i nåtiden der ulike perfor-

mative repetisjoner skaper en bevissthet om «nasjon» og «nasjonalitet». Nasjonen er altså en *a priori* historisk størrelse, samtidig som den er en pågående *performance*. Ved å stille «nasjonen» mellom «det pedagogiske» og «det performative» burde det være mulig å diskutere Ewos tekst som med sin framstilling av «det nasjonale» må sies å befinne seg i spenningen mellom disse to begrepene. På den ene siden viser teksten til en spesifikk «norskhet» som synes å være forankret forut for historien med en helt som viser leseren dyder som utholdenhet og pågangsmot – på den andre siden er teksten forankret i en enkeltstående hendelse som får karakter av *performance* og temporal samtidighet.

Homi K. Bhabha slår fast: «The performative intervenes in the sovereignty of the nation's *self-generation* by casting a shadow between the people as "image" and its signification as a differentiating sign of Self, distinct from the Other or the Outside» [Bhabha 1990: 299]. I bildet av Amundsen og Scott skaper Ewo og Ousland en tekst som både er pedagogisk og et performativt prosjekt. Det Bhabha kaller «an ethnography of the 'contemporary' within culture» [Bhabha 1990: 299] ses i hvordan det nasjonale jubileet blir hva som initierer en type tekst som Ewos, og som ut over å være en feiring av det nasjonale mest av alt er en skriftlig og performativ repetisjon av polferden. Ved å henvise til det forgangne og det som en gang var nasjonen, kan denne gjenskapes fiktivt i vår egen tid, og danne en transhistorisk referanse som binder «da», «nå» og «nasjon» sammen. Det er ikke like enkelt å artikulere og definere hva nasjonen består av i samtiden, men en slik oppgave faller enklere idet en kan gjenfortelle et definerende og «stort» øyeblikk for nasjonen – og slik påkalle nostalgi.

- For Anderson blir nasjoner til gjennom små og store historier som konstruerer den i en kollektiv bevissthet.

Norge som «imagined community»

Benedict Anderson legger i innledningen til sin bok *Imagined Communities* an et konstruktivistisk syn på nasjoner. For ham er de «cultural artefacts of a particular kind» (Anderson 2006: 182), og altså ikke håndfaste størrelser. Nasjonen har ingen essens eller kjerne der «det norske» er situert. For Anderson blir nasjoner til gjennom små og store historier som konstruerer den i en kollektiv bevissthet. Og her er vi i det Bhabha omtalte som «det pedagogiske» – der nasjonen eksisterer forut for og etter historien. Slik skapes det et inntrykk av at nasjonen alltid har vært her og alltid vil være det. For Bhabha finnes det en kollektiv lære om nasjonen som utgjør en samling kunnskaper og praksiser. I tilfellet «Norge» kan det dreie seg om storslåtte naturopplevelser, skigåing – og altså polferder som en kombinasjon av begge. Dette nasjonale fellesskapet er altså et «forestilt fellesskap» som eksisterer som et sett av tanker og ideer. For ham er alle slike samfunn («communities») innbilte:

In fact, all communities larger than primordial villages of face-to-face contact (and perhaps even these) are imagined. Communities are to be distinguished, not by their falsity/genuineness, but by the style in which they are imagined (Anderson 2006: 213).

Spillet om Sydpolen er et godt eksempel på «the style»: Gjennom bruken av polarhelten Amundsen klarer Ewo å representere nasjonen gjennom det retoriske grepet *pars-pro-toto* («del for helhet»), og beskriver dermed Norge ved å la helten representere

«norskheten» og sydpolsnaturen representere nasjonen. I tillegg kan også «the style» forstås som et tenkesett som er spesifikt nasjonalt. Når akkurat fortellingen om vandringsen gjennom isen vinner så sterk gjenklang i «det nasjonale», så skyldes dette at klimaet er en viktig del av fortellingen om det norske. Samtidig er det noen imperialistiske implikasjoner: Det handler også om utferdstrang og ekspansjon – å plante flagget på kontinenter langt fra Norge: Hvis noen skulle forsøke seg på denne umulige og kalde turen til Antarktis – så var det ikke så rart om det ble en nordmann. Lengselen mot isen kan også fortolkes som en kritikk mot en sivilisasjon som framstår som overkultivert. Ved å reise ut i det tomme «intet» avviser helten mange av sivilisasjonens goder, og kan i naturen kanskje komme nærmere en «ekte» virkelighet. Fridtjof Nansens *Paa ski over Grønland* (1890)⁶, Joseph Conrads *Heart of Darkness* (1902) eller Rudyard Kiplings *The Jungle Book* (1894) er alle tekster som nettopp har en sivilisasjonskritikk som en del av sitt plott. Den ensomme mannen er hinsides sivilisasjonen for i marginen å finne ut hvem han selv er og finne tilbake til sin opprinnelige plass.

Avsluttende bemerkninger

I en tid da det er vanskeligere enn noen gang å definere det norske – og der det å feire nasjonen kan være dypt problematisk, er det tankevekkende å se hvor sterkt *Spillet om Sydpolen* argumenterer for norsk gloriøs suverenitet – og hvordan dette ikke blir gjenstand for noen problematisering. I en bejublende nostalgi er det mulig å overse samtidens kritiske synspunkt på nasjon og nasjonalisme. Hos Ewo er det flere implisitte og eksplisitte påstander den unge leseren ikke har mulighet til å sjekke selv, og som

han bare må akseptere: At Scott heller vil dø enn tape eller at Amundsen føler en nærmest seksuell trang til å underlegge seg polpunktet.⁷ Et tydelig premiss er koblingen mellom norsk egalitet og prestasjoner. En annen nasjonal identitetsmarkør ligger i de «norske» skiferdighetene.

- Når akkurat fortellingen om vandringsen gjennom isen vinner så sterk gjenklang i «det nasjonale», så skyldes dette at klimaet er en viktig del av fortellingen om det norske.

For den som leser *Spillet om Sydpolen* postkolonielt står paradoksene i kø. For det første bygges det opp en retorikk om en gammel, britisk kolonimakt som underlegger seg andre land og folk, mens når Amundsen og Norge erobrer Sydpolen oppfattes dette – ikke som imperialistisk, men som utelukkende nasjonalt. I det hele tatt ser Ewos og Ouslands tekst bort fra det imperialistiske som ligger i Amundsens erobring. Det andre paradokset viser seg når «det nasjonale» skal forstås gjennom handlinger som utelukkende kan kobles til nasjonen Norge gjennom det symbolske. Svært langt fra Norge plantes flagget i et goldt og øde landskap som mest av alt er attråverdig gjennom sin uoppnåelighet og isolasjon.

Denne svært konkrete og heroiske hendelsen, kan altså få representere oss alle – selv om forbindelsen mellom Amundsen,

polpunktet og nasjonen aldri blir eksplisitt forklart. At det faktisk eksisterer en slik kobling, må leseren selv slutte seg til ut fra det faktum at det her er skrevet en bok om emnet og at boken i så sterk grad bygger en nasjonal heroisme knyttet til Amundsen-skikkelsen og erobringssprosjektet. Flaggplantingen inngår i en nasjonal semiotikk og er en performance – og et kjennetegn ved performance-handlingen er dens iterabilitet – at den lar seg gjenta. Ikke som en nøyaktig reproduksjon, men som en handling der det symbolske framheves gjennom gjentagelse. Det er kanskje slik teksten mest av alt er intendert: Som en jubileumstekst 100 år etterpå – som en symbolsk repetisjon av den bragden Amundsen gjorde på samme måte som dagens polfarere og «oppdagere» stadig velger å gjenta erobringene på sine ekspedisjoner, kanskje i et forsøk på stadig å ville bekrefte hva «det nasjonale» består av. «Det nasjonale» lar seg ikke alltid beskrive med ord, men kan gis mening gjennom ulike performative handlinger.

Spillet om Sydpolen blander fiksjon og fakta i en grad som kan være vanskelig å gjøre rede for. Det fiktive kommer ikke tydelig nok fram, og lar framstillingen være «sannhet» der den burde talt til oss som fiksjon. Dette bidrar til mytebygging omkring Amundsen-skikkelsen i en grad en sjelden ellers er vitne til. Med hundreårsjubileet gir det anledning til en nostalgi som både er heroisk-maskulin og nasjonal.

Noter

¹ Andre tekster som bør nevnes her – og der Ousland har forfattet opptil flere er: Bjørn Ousland *Nordover. Med Nansen mot Nordpolen* (2008), Bjørn Ousland *Nansen over Grønland* (2012), Alexander Wistings *Fortellingen om Roald Amundsen. Verdens største polfarer og førstemann på Sydpolen* (2011). Bjørn Ousland har også skrevet *Sydover. Kappløpet mot Sydpolen* (2009). Nylig kom også Ouslands *Amundsen gjennom Nordvestpassasjen* (2014). I sum gjør dette Ousland til Norges mestproduserende polarbildebokforfatter.

² Det er ikke plass her til å gjøre en diskusjon og problematisering av hvilke kriterier som gjelder for å

kalle en tekst for «bildebok», men Ulla Rhedin siterer i sin bok *Bilderboken. På väg mot en teori* (2001) bildebokteoretikeren Barbara Bader:

A picturebook is text, illustrations, total design; an item of manufacture and a commercial product; a social, cultural, historical document; and foremost, an experience of a child.

As an art form it hinges on the interdependence of pictures and words, on the simultaneous display of two facing pages, and on the drama of the turning of the page.

On its own terms its possibilities are limitless [Barbara Bader, her etter Rhedin 2001: 20].

For videre diskusjon anbefales Rhedin 2001: 11– 24.

³ Amundsen fikk som kjent alle til å tro at dette var en ekspedisjon til Nordpolen. Først etter avreise fikk mannskap og Nansen vite at dette skulle bli en reise mot Sydpolen.

⁴ I tillegg føyer teksten seg inn i en bibliografi der machotitler som *Torpedo* (1996) eller *Respekt* (2012) signaliserer orientering mot et lesende guttepublikum – det er tidligere slått fast at gutter gjerne har en forkjærlighet for en mannlig hovedperson (mer enn jentene har for en kvinnelig, Roe 2013: 22).

⁵ Nansen har i sin bok *På ski over Grønland* (1890) alt tatt med et kapittel om skiløpingens historie (Wærp 2007: 6), og lager her en kobling som siden har eksistert mellom norskhet og skigåing.

⁶ Henning Howlid Wærp skriver i artikkelen «'Innlandsisen, våre lengsles mål'» om Nansens bok *På ski over Grønland* (1890). Her argumenterer han for at både den polare reiselitteraturen og skjønnlitteraturen i perioden er preget av «utforskningen av 'det ubevidste Sjøleliv' og av ukjent terreng. Det siste har også et irrasjonelt element i seg, et ønske om å oppsøke en frisoner hvor moderne sivilisasjon ennå ikke har vunnet absolutt råderett» (Wærp 2007: 100). Det går dermed an å si at skjønnlitteraturen – som med Hamsuns *Sult* (også den i 1890) og den arktiske ekspedisjonslitteraturen møtes i en form for sivilisasjonskritikk der begge sjangre skriver fram en negasjon og kritikk av det bestående samfunn. Det å bore inn i sjelen eller å bestemme seg for å reise inn i de hvite delene av kartet, kan begge leses som et forsøk på å benekte viktigheten av samtiden. Noe av det samme kan vi si om Amundsens Sydpolekspedisjon. På den ene siden er det et rasjonale bak det å ville kartlegge og å beskrive *terra incognita*, men på den annen side er ikke dette ekspedisjonen er kjent for. Erttertidens dom er at dette var et kapp-løp mot britene til polpunktet – inn i det helt ukjente og «usiviliserte».

⁷ Der Ouslands bilder viser en viss grad av sentimentalitet fra heltens side og pur lykke hos reisefølget, psykologiserer verbalteksten Amundsen – og her oppstår et misforhold mellom bilde- og verbaltekst når helten framstilles som en mann som er underlagt begjær og drift: «Sjefen ble mismodig og sur igjen. Ville av sted. Brydde seg ikke om at Wisting, Hanssen og han selv hadde frostskafer. Etter de mange dagene med stormvær hadde fjesene deres forvandlet seg til verkende og blødende sår. Det følttes som om noen skar dem i trynet med en sløv kniv. Men sånt småtteri stoppet ikke den ivrige Sjefen nå. Han var som en hannhund etter ei tisse» (Ewo 2011: 70-71).

* De fire illustrasjoner i artikkelen er gjengitt med tillatelse fra Bjørn Ousland.

Takk

En takk til mine fagfeller som har kommet med konstruktive innspill til teksten.

Litteratur

Anderson, B. 1983. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso: London [Kindle edition, 2006].

- Bhabha, H. K. 1990. DissemiNation: Time, narrative, and the margins of the modern nation. I: H. K. Bhabha, red. *Nation and Narration*. Routledge: London og New York: 291–322.
- Ewo, J. 2011. *Spillet om Sydpolen. Et kappløp dit kartet slutter*. Ill. Bjørn Ousland. Oslo: Omnipax.
- Fjeldberg, G. 2011. Skapt for komfort. Anmeldelse på Barnebokkritikk.no, 08.06.2011. <http://www.barnebokkritikk.no/modules.php?name=Reviews&rop=showcontent&id=855> [lest 19.06.2014]
- Goga, N. 2014. Biografier. I: S. Slettan, red. *Ungdomslitteratur – ei innføring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk: 59–83.
- Huntford, R. 1979. *Scott and Amundsen: Their Race to the South Pole. The Last Place on Earth*. Abacus: New York.
- Kristiansen, B. S. 2011. Stoltenberg på ski på Sørpolen. *Dagbladet*, 12. desember. http://www.dagbladet.no/2011/12/12/nyheter/innenriks/jens_stoltenberg/sorpolen/roald_amundsen/19382520/ [lest 19.06.2014]
- Ousland, B. 2014. *Amundsen gjennom Nordvestpassasjen*. Oslo: Cappelen Damm.
- Ousland, B. 2012. *Nansen over Grønland*. Oslo: Cappelen Damm.
- Ousland, B. 2009. *Sydover. Kappløpet mot Sydpolen*. Oslo: Cappelen Damm.
- Ousland, B. 2008. *Nordover. Med Nansen mot Nordpolen*. Oslo: Cappelen Damm.
- Rhedin, U. 2001. *Bilderboken. På väg mot en teori*. Stockholm: Alfabet.
- Roe, A. 2013. Norske gutters resultater på nasjonale og internasjonale leseprøver. I: K. Kverndokken, red. *Gutter og lesing*. Oslo: Fagbokforlaget: 13–31.
- Slettan, S. 2010. *Skispor i øydemarka. Natur og nasjon i norske ungdomsbøker på 1930-talet*. I: S. Slettan, red. *Inn i barnelitteraturen. Artiklar om bøker for barn og unge*. Kristiansand: Høyskoleforlaget: 338–356.
- Spufford, F. 1996. *I May Be Some Time*. Faber and Faber: London.
- Wærp, H. H. 2007. «Innlandsisen, våre lengsles mål – Om Fridtjof Nansen: På ski over Grønland (1890) og noen andre bøker i hans spor.» *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 2.
- Ørjasæter, K. 2013. Wild Nature revisited. Negotiations of the national self-imagination. I: C. Kelen og B. Sundmark, red. *The Nation in Children's Literature. Nations of Childhood*. London og Oxon: Routledge: 39–49.

Lars Rune Waage, ph.d., førsteamanuensis i litteratur ved Universitetet i Stavanger. Han arbeider spesielt med spørsmål knyttet til maskulinitet og litteratur. Siste publikasjon er: «Kompis?», «Rival?», «Kjæreste?» – eller kanskje bare «homo»? Om maskuline relasjoner i *Mannen som elsket Yngve* (2003). *Norma* 2, 2013.

Lars Rune Waage, Universitetet i Stavanger, Institutt for grunnskolelærerutdanning, idrett og spesialpedagogikk, NO-4036 Stavanger, Norge. Email: lars.r.waage@uis.no